

מבוא

מי חזק יותר, היצר הטוב או היצר הרע?

במילים אחרות, ידוע שהאדם מורכב מגוף גשמי ומנשמה רוחנית. אומרים לנו שתפקידנו ללכת אחר הנשמה ולא אחר הגוף, אך הבה נתבונן: מה הם יחסי הכוחות שבין נשמת האדם לבין גופו? האם יכולת המשיכה של הנשמה לרוחניות, שקולה למשיכת הגוף לענייני העולם הזה?

כמדומה שכל בן תורה צעיר יאמר מיד כי התשובה ברורה - לא רק שהיחס אינו שקול, אלא הוא נוטה בבירור לטובת הגוף. ראשית, תאוות העולם הזה מושכות ומגרות פי כמה מענייני הרוחניות העדינים והקשים להשגה. כשמתעוררת באדם תאוה גשמית הוא חש כאילו כולו נשאב אחריה, ואילו השאיפות הרוחניות נראות לעיתים חיצוניות ומנותקות, ובודאי אינן גוררות את האדם בכח. מלבד זאת, בתחילת דרך העבודה כל אדם חש מזוהה עם הגוף ולא עם הנשמה. הוא מרגיש כי "אני" זה הגוף, והחושים הגופניים הם עיקר הווייתו.

וכאן מתעוררת קושיה גדולה - מה רוצים מאיתנו? אם משיכת הגוף לעולם הזה גדולה פי כמה ממשיכת הנשמה לרוחניות, כיצד מצפים שננצח את יצרנו? מדוע שיהיה בכוחנו לרסן את תאוות הגוף, המושך אותנו בעוצמה אחריו?

על מנת שהענין יובן כראוי, בטרם נמשיך עלינו להגדיר בקצרה מהו

אותו "גוף" עליו אנו מדברים. למעשה המילה גוף אינה מדויקת, כי הגוף עצמו הוא הרי רק בשר דומם. כל תאוות ורצונות האדם מקורם בכח החיים שבגוף, הקרוי "הנפש הבהמית". הנפש היא המשתוקקת ומתאוה להנאות הגשמיות ולעניי העולם הזה, ובה מוטבעות המידות כגון הכעס, העצלות, הקנאה וכו'.^א המאבק הוא אם כן בין הנשמה הרוחנית, לבין כוחות הנפש הבהמית.

עתה נעבור לענות על קושייתנו, ולשם כך נפתח בסיפור.

אי שם ביערות העד העבותים של אפריקה, באמצע קרחת יער קטנה, עומד פיל אדיר ממדים. משקלו למעלה מארבעה טונות, ובכח החדק בלבד ביכולתו להרים כשלש מאות קילו. אין חיה המעלה על דעתה להתגרות בו, ואפילו אריות אינם מתקרבים אליו. במרחק קטן מולו עומד ילד צנום כבן עשר, שלושים קילו משקלו - אפילו לא מאית ממשקל הפיל. הילד מנופף בידו כדי למשוך את תשומת לב החיה הכבירה, והפיל אכן מבחין בו ומתחיל להתקרב אליו בצעדים כבדים. אדמת היער רועדת תחת רגליו.

תייר המתבונן במחזה מן הצד עומד משותק מאימה. יחסי הכוחות אינם מוטלים בספק - הפיל אפילו לא צריך להתאמץ כדי לסלק את האויב הקטן. דריכה ברגל או מכה קטנה עם החדק, והילד המסכן יהפוך לגל עצמות! אך בעוד פיו פעור בזעקה אילמת מול האסון המתקרב, מתרחש לנגד עיניו דבר בל יאמן: הילד מורה על גזע עץ כרות השוכב לרגליו, והפיל כורך את החדק סביבו. הילד שב ומצביע על השביל שמאחוריו, והפיל מתחיל לגרור את העץ הכבד לאורך הדרך!

כמובן שבסיפור זה אין הפתעה יוצאת דופן עבורינו. אנו מבינים שכנראה הפיל מאולץ, ולכן ציית לפקודות שקיבל מהילד. אך אם ננסה

^א. לכל בעל חי בעולם יש נפש, שהיא כח החיים המניע ומפעיל אותו. בדומה לזה אף נפש האדם היא רק כח החיים הבסיסי של גופו, ולפיכך היא קרויה "הנפש הבהמית". יתרון האדם על הבהמה הוא בכך שניתנו בו אף רוח ונשמה, אשר מהם באים הדעה והדיבור. ועיין בשמונה פרקים להרמב"ם פ"א.

לחשוב מעט, נגלה שבעצם הענין מפליא ביותר - איך יתכן שבני אדם הצליחו לשכנע את הפיל להכנע להם, בשעה שהוא עולה עליהם בכוחו עשרת מונים?

התשובה לפליאה זו היא שאכן, שליטה אינה קשורה בהכרח לכח. לו היתה מלחמת שרירים בין האדם לפיל, בודאי שלא היה לאדם כל סיכוי לנצח. אבל האדם אינו מתיימר כלל להיות חזק מן הפיל - הוא רק חכם ממנו. הוא הבין בשכלו איך ניתן לגרום לפיל לשמוע בקולו, וכיצד להפעיל אותו. הוא שם לב שפיל אוהב מתוק, ולימד אותו שעל כל שיתוף פעולה הוא יזכה בחתיכת סוכר. עשר פעמים, עשרים פעמים, שלשים פעמים, עד שהפיל פשוט התרגל לציית.

ממש כך הוא גם היחס בין האדם לבין נפשו הבהמית. כוחות הנפש חזקים מאד, ומי שמנסה למשכם אל התלם בכח בלבד - בדרך כלל לא יצליח. אף אם יוכל מעט לשלוט בהם, במוקדם או במאוחר הם יתקוממו נגדו ויגררוהו אחריהם. תפקיד האדם אם כן אינו לדכא את נפשו, אלא לגרום לה לשמוע בקולו ולשתף עימו פעולה, מתוך סיפוק ראוי של צרכיה.

שאלנו למעלה: מה רוצים מאיתנו? איך מצפים שנשלוט בבהמה רבת כח המושכת אותנו לכיוונה? התשובה היא שאף אם כוחה הפיזי גדול משלנו, נוכל להשתמש ביתרון שיש לנו על פניה, יתרון האדם על הבהמה - הדעת. באמצעות חשיבה, הבנת המציאות ומעט חכמה, יכול האדם להשתלט גם על הגדולות שבתאוותיו, ועל החזקות שבמידותיו הרעות. "בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי כד, ו), ופירש המצודות: "על ידי תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצר הרע".²

². ובאמת מצאנו בפסוק שהיצר הטוב חלש בכוחו מן היצר הרע, אך לעומת זאת חכם יותר ממנו. שנאמר בקהלת (ד, יג): "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל", ודרשו באבות דר"נ (נוסחא ב' פט"ז): "ילד מסכן וחכם - זה יצר טוב, ממלך זקן וכסיל - זה יצר הרע". ועוד נאמר שם (ט, יד-טו): "עיר קטנה ואנשים בה מעט, ובה אליה מלך גדול וסבב אותה ובנה עליה

מזאמר

האדם יחידי

בענין
התפקיד היחודי
של כל אדם
בעולם

פרק א'

התנאי הראשון להצלחה בעבודת ה' הוא, שיהיה ברור לנו לאן בעצם אנו מנסים להגיע. מהי שאיפתנו בחיים? מהו היעד שאליו אנו חותרים? למה עלינו לצפות מעצמנו?

כמובן, על מהות השאיפה בדרך כלל אין שאלה. היעד של כל בן תורה הוא ברור: שבתי בבית ה' כל ימי חיי! האידיאל הוא להגיע לשלמות בעבודת ה', ולהשיג את המקסימום האפשרי, בין בהתמדת התורה ובין בשאר התחומים. אך אנו מנסים לברר מהי בדיוק אותה שלמות. כיצד ידע האדם מהו המקסימום הנדרש ממנו?

על פי הגישה הנפוצה, מקובל להציב את גדולי הדורות כדוגמא לאן יכול כל יהודי להגיע. היעד הוא להדמות להם ולחקות את מעשיהם, וברוך ה' זו משאת חייהם של צעירים רבים: להיות מתמידים, יראי שמים ומדקדקים בהלכה, באותן דרגות נשגבות עליהן קוראים בספרי הצדיקים. אך למרות שעצם השאיפה לשלמות היא נפלאה ומבורכת, יש כאן נקודה מסויימת העלולה להביא לידי מכשול, וחובה עלינו לתת עליה את הדעת.

מאחורי התשובה האמורה, עומדת הנחת יסוד לפיה **כל בני התורה צריכים להראות ולהיות אותו דבר**. כולם אמורים לעבוד את ה' באותה דרך, וכולם צריכים להתמיד באותה מידה ובאותו האופן. על פי תפיסה זו נדרש מכולם להגיע אל המקסימום בכל השטחים, כיון שכל אחד יכול להגיע

כד _____ ישרים דרכי השם

לכל דרגה שירצה בה, אם רק יתאמץ מספיק ויעמוד בעקשנות על שלו. אך האם באמת אלו הם פני הדברים? כדי לענות על כך, נפתח בהצגת נושא בסיסי ביותר בהשקפה, נושא אשר אמור היה להיות ברור לכל אחד - אך למרבה הצער והפליאה כמעט ואין מדברים עליו.

נקדיש תחילה את הפרק שלפנינו כדי לברר באופן יסודי, האם מצב בו אנשים שונים זה מזה הוא לכתחילה או בדיעבד, ומה באמת גורם לשוני בין בני האדם.

א

נתחיל מבראשית. כל בני האדם נבראו שונים זה מזה בתוי פניהם, ובאותה מידה נבראו שונים אף בטבעם ובכוחות נפשם: "דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם, וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר. יש אדם שהוא בעל חמה כועס תמיד, ויש אדם שדעתו מיושבת עליו ואינו כועס כלל, ואם יכעס - יכעס כעס מעט בכמה שנים. ויש אדם שהוא גבה לב ביותר, ויש שהוא שפל רוח ביותר. ויש שהוא בעל תאווה לא תשבע נפשו מהלוק בתאווה, ויש שהוא בעל לב טהור מאד ולא יתאווה אפילו לדברים מעטים שהגוף צריך להן. ויש בעל נפש רחבה שלא תשבע נפשו מכל ממון העולם" וכו' (רמב"ם דעות פ"א ה"א).

בענין זה מפורסמת לשון התנחומא (פנחס פ'): "כשם שאין פרצופותיהם שוין זה לזה כך אין דעתם שוין זה לזה, אלא כל אחד ואחד יש לו דעת בפני עצמו". אפילו במקרה לא יתכן שיהיו שנים דומים לגמרי בטבעם, וכפי שאמר משה רבינו לפני מיתתו: "רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתם של כל אחד ואחד, ואין בשל בניך דומה זה לזה" וכו' (תנחומא שם). ולפיכך הרואה שש מאות אלף איש מישראל מברך "ברוך חכם הרזים", לפי ששבחו של הקב"ה הוא שיודע מה טיבו של כל אחד ואחד מהם (רש"י ברכות נח. ד"ה חכם). א

העובדה שכל אחד שונה מחבירו, נובעת מכך שלכל אדם יש תפקיד

א. גם מבין מיליוני יהודים לא נמצא לעולם איש הדומה לרעהו בדיוק, אלא כל אחד

האדם יחידי / פרק א' _____ כה

מיוחד משלו בעבודת ה', הנוצר על ידי מינון התכונות המדויק והאישי שלו. "לכל איש ואיש מבני האדם חלק מיוחד בנסיון ומלחמת היצר, והוא פקודתו ומשאו בעולם הזה, וצריך לעמוד בו כפי מה שהוא" (דרך ה' לרמח"ל ח"ב פ"ג). פלוני צריך להתמודד עם עצלות נוראה, והשני עם תאוות בוערות, והשלישי עם שניהם יחד, והרביעי עם אהבת הכבוד, והחמישי עם חמדת הממון, והשישי עם קשיים לימודיים. אחרים יקבלו טבע טהור וכשרונות נפלאים, אך עליהם להלחם מול בעיות סביבתיות, כגון עניות או מחלות ה' ירחם. וכך הלאה והלאה באלפי ורבבות שילובים שונים.

תפקידי בני האדם אינם בהכרח שווים ברמת הקושי במילוי התפקיד. יש המקבלים נסיונות קשים מהשאר, ויש שתפקידם קל יחסית לאחרים. כמובן שבבית דין של מעלה מחשבים זאת על קוצו של יו"ד לענין השכר והעונש: "וידונו מעשיו כפי המשא אשר ניתן לו באמת בכל בחינותיו בתכלית הדקדוק" (שם).

התפקיד הנבחר לכל אדם בעבודתו בעולם אינו אקראי, אלא הוא חלק מתכנית שלמה של הקב"ה, בה כל אחד ממלא חלק יחודי בדרך לתכלית הבריאה כולה. אין תפקיד דומה למשנהו, ואין מישהו אחר שיעשה את מה שאני אמור לעשות. "והנה זה כעבדי המלך שכולם עומדים למשמעתו, ובין כולם צריך שתשתלם עבודת מלכותו, והנה הוא מחלק לכל אחד מהם חלק מה, עד שבין כולם ישתלמו כל החלקים המצטרכים לו" (שם). וכן כתב במסילת ישרים (פכ"ב): "למה זה דומה, למשרתי הבית שכל אחד ממונה על דבר מה, וראוי לו לעמוד במשמרתו לפי פקודתו להשלים מלאכת הבית וצרכיה".^ב

מתאפיין בהרכב שונה של תכונות. אף אם לעיתים ימצאו שניים הדומים זה לזה באופן כמעט מושלם, לבסוף תמיד יהיה ביניהם הבדל כלשהו. "אם כי כל בני אדם בסוג אחד ובמין אחד, בכל זאת לא ימצאו שני אנשים בשוויון מוחלט, וכל איש הוא יחידי בין האנשים, אין כשרון שכלו דומה לחברו, ואין מדות נפשו דומות לחברו" (חזו"א אמו"ב פ"א אות י'). והוסיף שם: "ותולדה מחוייבת מזה, שיש לפעמים יתרון איש על משנהו בערכים מופרזים, עד שנדמה שאין שניהם אחד בסוג ובמין".
^ב. וראה בתענית כה. שרבי אלעזר בן פדת הצטער על עוניו המרוד, ואמר לו הקב"ה שכדי

מזאמר תשובה

בענין
מצות התשובה
והדרכים לקיומה

פרק א'

איך עושים תשובה?

שאלה זו מהדהדת בהיכלי הישיבות כל שנה מחדש, עם בואם של זמני התשובה - אלול והימים הנוראים. לכאורה העובדה שרבים מתוכנו מבקשים דרך תשובה היא סיבה להתפאר בה, אך האמת היא כי השאלה מבטאת גם בלבול גדול. בקרב בני התורה כיום יש תחושה של חששות וחוסר אונים מול מצות התשובה. מפי בחורי ישיבות רבים ניתן לשמוע כי הם אינם משוכנעים כלל ביכולתם לחזור בתשובה. די אם נזכיר כאן משפט שאמר צעיר אחד, כמסיח לפי תומו: "אם היה אפשר לדלג על כל הימים הנוראים ישר לשמחת תורה - היה טוב". כל אחד מבין כי משפט כזה הוא עצוב, אך למרבה הצער ברור שאותו בחור רק נתן ביטוי לתחושותיהם של רבים.

כל זה לא היה כה מטריד, אם התשובה כצורתה היתה מצוה קשה לקיום. לא כל המצוות הן תמיד קלות ונעימות, והן בדיוק לשם כך נבראנו. הבעיה היא שהתורה עצמה מגדירה במפורש את התשובה כדבר קל מאוד: לא נפלאות, לא רחוקה, לא בשמים ולא מעבר לים. "כי קרוב אליך הדבר - מאוד!"^א ומכיון שאנו יודעים כי כל הכתוב בתורה הקדושה מדויק לחלוטין, עלינו להסיק כי יש לנו טעות גדולה בכל הגישה למצות התשובה.

א. דברים יד, ל. וברמב"ן שם פירש דקאי על מצות התשובה.

קנח _____ ישרים דרכי השם

לפני שננסה ללמוד מהי אותה טעות וכיצד ניתן לתקנה, תחילה כדאי לשים לב לנקודה חשובה, אשר יש לה חלק גדול בריחוק שלנו מעבודת התשובה: **מעולם לא חונכנו לתשובה**. הן רוב מוחלט של מושגינו הבסיסיים בכל נושא מושרש בנו משנות הילדות המוקדמות. והנה, מהרגע שילד מתחיל להבין את משמעות מעשיו הוא מתחנך שיש מעשים שאסור לעשות. הוא רוצה לקחת לידי חפץ מוקצה בשבת, אומרים לו 'אסור, שבת היום'. ומה קורה אם כדרכם של ילדים הוא מנסה לשחק בו בכל זאת? אומרים לו: 'מה עשית, זו עבירה'. כך הילד לומד שיש בעולם אפשרות מעשית לעבור עבירה. כלומר: עבירה היא דבר אסור, אך אפשרי מבחינה טכנית; זהו היסוד של הבחירה החופשית.

אך מה לגבי תשובה? כמעט ואין במחזורינו חינוך מקטנות לתשובה. הבה ניטול את אותו ילד שובב ששיחק במוקצה על אף האיסור, ושמע מהוריו שיש לו עבירה: מה קורה לאחר מכן? מסתבר שהוא ננזף, ולעיתים גם מקבל עונש - תלוי בנסיבות. אבל הוא לא שומע על העובדה המתבקשת ביותר: אפשר וצריך למחוק את העבירה! עליך רק לבקש סליחה מה', ועכשיו אתה צדיק בדיוק כמו שהיית, כאילו לא שיחקת במוקצה אף פעם. זו האמת הפשוטה שלכאורה כל ילד היה אמור לשמוע עליה פעמים רבות, כל אחד ברמה שלו. אבל חוץ מילד המכה חבר בגן, שאומרים לו לבקש ממנו סליחה - דומה שהמושג תשובה הוא מחוץ ללקסיקון היומיומי שלנו! לאחר מכן, כשהילד גדל ומתחיל לשמוע על מצות התשובה, לא פלא שקשה לו להתייחס אליה בטבעיות.

עובדה מצערת זו משפיעה על האדם בעניין התשובה יותר מאשר בנושאים אחרים, כי רעיון התשובה הוא מופשט לחלוטין, וקשה לאדם לקבלו אם הוא לא הורגל בו מגיל צעיר. אם למשל ילד לא קולט בבית הוריו שיש אפשרות בעולם לעבור עבירה, אין לזה שום משמעות כי מספיקה פעם אחת שהוא יראה יהודי נוסע בשבת: הנה לפניו עבירה. אך התשובה הרי לא פועלת שום פעולה פיזית בעולם המעשה. אי אפשר להרגיש אותה. תוצאותיה אינן נראות לעין. צריך רק להתרגל באמונה שיש בכוחו של

תשובה / פרק א' _____ קנט

מילים ומחשבות למחוק מעשים, ואמונה כזו מוטב לה שתושרש באדם מינקותו, אחרת יהיה הדבר קשה שבעתיים כשהוא יגדל. ב

אכן, הבעיה שהוצגה עד כאן בחוסר החינוך לתשובה, תרופתה קלה למדי על ידי התחזקות באמונה שלמה באמת המוצקה: הקב"ה הוא מלך מוחל וסולח, ויש דרך לתקן את העבירות שעשינו ולמחקן כליל. מי שאמר שלראות מראה אסור זו עבירה הפוגמת בנפש ובעולמות ומייצרת מלאכי חבלה, אמר גם שעל ידי מחשבה ודיבור מסויימים ניתן לחזור אחורה ולשנות את המציאות הפגומה שנוצרה. זוהי האמת ואין בלתה, ושינון חוזר שלה יקרב לבסוף את הדבר אל השכל וישיבו על הלב.

אך לא בדברים אלו בלבד באנו לעסוק במאמר זה. הקושי לשוב בתשובה הניצב כיום בפני רבים, נובע משורשים נוספים אשר יש ללמוד עליהם כדי לעקורם לחלוטין. בפרקים שלפנינו נראה בעזרת ה' מהן הסיבות המרכזיות המרחיקות מאיתנו את התשובה, ואלו טעויות גורמות להרגשתנו שהתשובה היא דבר קשה ומסובך. ומתוך הדברים גם תתברר לנו דרך התשובה בצורתה האמיתית והפשוטה, זו שעליה אמרה התורה: "כי קרוב אליך הדבר מאוד - בפיק ובלבבך לעשותו".

באופן כללי ניתן לחלק את המפריעים לתשובה לשלושה חלקים. בהמשך המאמר נאריך לבארם אחד לאחד, אך תחילה נמנה אותם בקצרה:

א. חוסר ידע הלכתי בנוגע לביצוע המעשי של התשובה. למשל: כמה מעיקרי התשובה הידועים אכן נדרשים מעיקר הדין?

ב. בעיה זו גדלה עוד יותר, כשמביאים בחשבון כי בעצם קשה להבין את התשובה בשכל אנוש: "כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עיוות והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה? היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות?" (מסילת ישרים פ"ד). החכמה עצמה איננה מכירה באפשרות לתשובה: "שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו, אמרו להם חטאים תרדוף רעה" (ירושלמי מכות ו.). מכיון שכך, מי שלא שינו לו השכם והערב על היכולת שניתנה לאדם לעשות תשובה, רבים הסיכויים שיהיה קשה לו יותר לקבלה כצורתה, והוא ירגיש כלפיה מעין זרות ואי אמון.

קס _____ ישרים דרכי השם

ב. מחשבה מוטעית שמצות התשובה מצריכה את האדם בהכרח לעשות שינויים גדולים באורח חייו.

ג. יאוש התוקף את האדם בראותו כי הוא שב וחוטא לאחר יום כיפור, ושיתוק רגשי הנגרם עקב שימוש לא נכון במושג "פחד הדין".

שלושת נושאים אלו הם יסודיים, וכוללים בתוכם את רוב השגיאות הנפוצות בקרב המנסים לעשות תשובה. ברגע שהאדם יצליח לשנות בליבו את התפיסות המוטעות הללו, הוא ירגיש כיצד נפתחת בפניו דרך חדשה, ברורה ומוארת, אשר ניתן להלך בה בביטחה עד לסוף המיחול - מחילת העוונות ביום הכיפורים.

לסיום הקדמה זו, עלינו להוסיף שתי הערות חשובות.

היצר הרע תפקידו להחטיא אותנו, וחז"ל גילו לנו כי הוא מלאך בעל יכולת חשיבה ותכנון, וכי מטרתו הסופית היא לאבדנו מן העולם: "יורד ומתעה, עולה ומרגיז, נוטל רשות ונוטל נשמה" (ב"ב טז). "כך אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עבוד עבודה זרה" (שבת קה:).^ג נקל לשער אם כן, כי הדבר שמפריע ליצר יותר מכל הוא האפשרות שניתנה לאדם למחוק את העבר על ידי תשובה. הוא יכול לעשות מאמצים כבירים ולהתאזר בסבלנות אין קץ כדי להוביל את האדם אל האבדון המתוכנן, ובכל פעם התעוררות קטנה של תשובה מאבדת לריק את כל עמלו ומחזירה אותו לנקודת המוצא.

נקודה זו באה לידי ביטוי בפרט בימים הנוראים. שנה שלמה היצר מחטיא את האדם שוב ושוב, בשקדנות ובקפידה, ואט אט הוא בונה סביבו ים של חטא ועונשים. אך אחר שנה מגיע יום כיפור, וכל העבירות נמחקות.

ג. ובחובת הלבבות בדבריו על היצר, שער יחוד המעשה פ"ה: "לא ירף ממך עד שיאבדך בשני העולמים, וישרשך משני המעונים".

תשובה / פרק א' _____ קסא

ושוב הוא מתחיל מתחילה, ושוב הוא מצליח והאדם משתקע בעבירות, עד ששוב מגיע יום כיפור - ושוב הכל נמחק. עובדה זו שמה ללעג את כל מאמציו. הוא משול לאדם הממלא מים בשק מלא חורים אשר לא יתמלא לעולם. ניתן לדמות את מלאכתו לעבודה שהוטלה על בני ישראל במצרים, כאשר נצטוו לבנות את פיתום ורעמסס, ערים שהיו שוקעות באדמה מיד עם סיום בנייתן.

מכיון שכך, דבר ברור הוא שחלק ניכר מעבודת היצר מוקדש כדי למנוע מהאדם את כפרת יום הכיפורים, כי ראשית חכמה מבחינתו היא להציל את הקיים כבר. היות ולהלכה נפסק שבלא תשובה אין יום הכיפורים מכפר, שיטתו העיקרית היא להרחיק את האדם מהתשובה, ועל כן הוא עושה כל שלאל ידו על מנת לצייר את התשובה בעיני האדם כדבר קשה ורחוק. לאור הדברים הללו מובן כי יש לצפות שבנושא זה המכשולים ושיבושי הדעות יהיו רבים.

הנקודה השניה היא בעצם הצד השני של אותה מטבע. כל יהודי מאמין יודע כי התורה והמצוות כולן ניתנו לנו לטובתנו. "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" (מכות כג:). "התכלית בבריאיה היה להטיב מטובו יתברך לזולתו" (דרך ה' פ"ב). עיקר בריאת האדם היא כדי שיוכל לקיים את המצוות ולזכות לחיים בעולם הבא, והעובדה שישנה אפשרות להכשל בחטא היא חלק בלתי נפרד מהתכנית, כי בלעדיה יצא שהאדם מוכרח לבחור רק בטוב ולא יגיע לו בעבור זה מאומה.^ד

אך מה באמת יקרה למי שבניגוד למתוכנן בחר באפשרות הלא נכונה ונכשל בחטא? שאלה זו היא חשובה, כי עינינו הרואות שלמעשה רוב בני האדם אכן נכשלים בעבירות מפעם לפעם, מי יותר ומי פחות. הפסוק עצמו מעיד: "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז' כ). אם כך, האם אפשרות זו שניתנה לבחור ברע משבשת חלילה את התכנון המקורי להיטיב?

ד. ענין זה הרחיב לבארו הרמח"ל בדרך ה', עיין שם.

מזאמר תפילה

בענין
עבודת התפילה
בדורינו

פרק א'

מעשה ביהודי אחד, בעל בעמיו, שעמד בבית הכנסת לתפילת מנחה. עם תום התפילה הוא מיהר לשוק הסמוך, שם ערך את קנייתו השבועית ומילא סליו במצרכים לעייפה. בקושי רב הגיע עם כל הכבודה אל תחנת האוטובוס, והנה, עודו פורק את מטענו על המדרכה, חש בשתי מהלומות עזות נוחתות על חזהו. הוא פקח את עיניו בבעתה, ובו ברגע נעלמו הסלים, התפוגגה התחנה, המדרכה הפכה למרוצפת - - -

ארון הקודש שמולו והסידור שבידיו השיבוהו למציאות. לא, הוא לא הלך עדיין לשוק. עודנו בעיצומה של תפילת שמונה עשרה, וידו שלו היא אשר חבטה על ליבו, בהגיעו לברכת "סלח לנו"...

סיפור עצוב זה נהג לספר המגיד הירושלמי רבי שלום שבדרון זצ"ל, ברצותו לתאר כיצד נראות לעתים תפילותינו. אכן, בהצגת הבעיה אין צורך להאריך. למרות שהכל יודעים כי התפילה קרויה עבודה שבלב (תענית ב.), ושתפילה בלי כוונה משולה לגוף בלי נשמה (חובה"ל חשבון הנפש פ"ג), עובדה היא שאך מתי מעט מכוונים ליבם בתפילתם כראוי. כבר בגמרא מוזכר שתפילה היא מהדברים שבני אדם מזלזלים בהם (ברכות ו:).

אף שהכל מודעים למצב העגום, בדרך כלל נסיון לדבר על בעיה זו מתקבל בספקנות: האם יתכן שיש דרך אמיתית להצליח בעבודת התפילה? הרי ריכוז בתפילה הוא דבר כמעט בלתי אפשרי עבורנו. כמה אנו מתאמצים לאסוף את שברי מחשבתנו רק כדי להתרכז בקריאת שמע, בפסוק אחד

רב _____ ישרים דרכי השם

קצר! כמה אנו נלחמים לכוון בתפילות הימים הנוראים, בחירוק שיניים ונשיכות שפתיים, ולמרות זאת נוחלים הצלחה חלקית בלבד! ההרגשה היא שקל יותר לחטוב עצים ביער מאשר לכוון בתפילה. אם כן, האם לא נידון כל נסיון להתחזק בכוונת התפילה לכישלון מראש?

האמת היא שטענות אלו נכונות בחלקן. מצות תפילה היא אחת העבודות הקשות שבמקדש, והקושי לכוון בתפילה כראוי הוא כה גדול, עד שחרצו התוספות (ב"ב קסד: ד"ה עיון): "אין שום אדם יכול לכוין בתפלתו היטב"! והביאו שם את דברי רבי מתניה בירושלמי, שהחזיק טובה לראשו על שבהגיעו לברכת "מודים" הוא כורע מעצמו... וכבר בזמן התנאים הקדושים, אמר רבי אלעזר בן עזריה שיכול הוא לפטור את כל העולם מן הדין על שאינם מתפללים בכוונה, כיון שמאז חורבן הבית הרי הם כשיכורים שאינם יכולים ליישב דעתם (ערובין סה.). קל וחומר בדורנו, דור פיזור הנפש והדעת!

אך למרות כל זאת, האמת היא שגם כיום ניתן למצוא דרך לקרב אלינו את עבודת התפילה. במקרים רבים, הקושי להתפלל אינו נובע רק מחוסר ריכוז. מי שניגש לתפילה בצורה נכונה יכול לכוון בה גם בלי להתאמץ עד כלות הכוחות. הבעיה היא שמעולם לא העמקנו ללמוד כיצד להתפלל, וחמור מכך - יתכן אף שאין אנו יודעים בבירור מהי תפילה. מאמר זה לא בא לטעון שעבודת התפילה אינה דורשת השקעה, אך הוא מבקש להוכיח כי לא בשמים היא. אדם שילמד ויפנים כראוי מהי הגישה הנכונה לעבודת התפילה, לא רק שיוכל לכוון בתפילה בקלות יחסית, אלא אף עתיד למצוא בה טעם ולהנות ממנה.

בטרם ניגש לעצם הדברים, נצביע כאן על שתי נקודות חשובות אשר יש בהן כדי להשפיע על יחסנו לעבודת התפילה. התורה מצוה אותנו במצוות רבות, ובדרך כלל אין אנו יודעים למדוד איזו מהן חשובה יותר מאחרות. אך יש מצוות שגילו לנו כי ערכן גדול יותר, כגון תלמוד תורה הנחשב כנגד כולן. שכרה של מצות התפילה לא התפרש לכאורה, אך במעט התבוננות נוכל להבין מה רבה חשיבותה: בסדר יומו של יהודי, הזמן הרב ביותר מוקדש לתפילה! אין עוד מצוה מלבדה אשר חובה גמורה על כל יהודי להקדיש לה שעות מדי יום, בכל יום, כל השנה. האין דבר זה אומר דרשני?

תפילה / פרק א' _____ רג

יהיה ההסבר אשר יהיה, שימת לב לנקודה זו מביאה אותנו למחשבה נוספת: הרי חובת התפילה אינה תלויה ביכולתנו לכוון בה; בעל כרחנו אנו מתפללים שלש פעמים ביום. האם לא חבל על כל אותן מאות שעות בהן פינו ממלמל תפילה, ולבנו בל עמנו? בין כך אנו הולכים לבית הכנסת, בין כך אנו אומרים את הנוסח - האם לא כדאי להשקיע מעט בבידור עבודת התפילה, כדי לנסות להתחבר אליה וליצוק בה טעם?

במאמר זה שלפנינו, ננסה להגיש לפני הקורא בקצרה את יסוד התפילה על פי חז"ל, את הדרכים בהם נוכל להתקרב לעבודת התפילה, ועצות מעשיות שונות. יש והדברים ישמעו פשוטים למדי; אך כפי שכתב המסילת ישרים בהקדמתו, באותה מידה בה דברים הם פשוטים ומפורסמים, כך ההעלם מהם מצוי ושכחתם רבה.

בתחילת הפרק פתחנו בתיאור הקושי הגדול שבכוונת התפילה, ובפרט בדורנו הסובל מפיזור הדעת. אך מי כעמך ישראל שאינם נרתעים מכל קושי, ואף כיום ישנם המשקיעים כוחות נפש ומאמצים גדולים לכוון בתפילתם. מה חבל אם כן לראות, כי רבים מעובדי ה' יקרים אלו אינם מתפללים כראוי, מחוסר ידע או מאי שימת לב! כוונתנו כאן לטעות המוזרה שהתנחלה בלב חלק מבני התורה, כאילו כל עבודת התפילה היא רק הבנת המילים.

גמרא בברכות (לא): "המתפלל צריך שיכוון לבו". לכאורה זהו דין פשוט ומובן, אולם ברצוננו לברר בו נקודה אחת. הנה גם בקריאת שמע מצאנו חובת כוונה: "הקורא את שמע צריך שיכוון את ליבו" (שם יג:). האם יש דמיון בין שני דינים אלו? האם הכוונה בקריאת שמע היא אותה כוונה הנצרכת בתפילה?

התשובה האמיתית היא שאין ביניהן כל דמיון, אך למרבה הפליאה לא כולם שמים לב לכך. תוכן קריאת שמע הוא דברים שנאמרו אלינו - "שמע ישראל", ועל כן תכלית הכוונה בה היא רק הבנת המילים והפנמת משמעותן. בתפילה, לעומת זאת, הבנת המילים בלבד היא החטאת המטרה.

רד _____ ישרים דרכי השם

תיבות התפילה אינן נקראות כדי ללומדן או להתבונן בהן. עיקר הכוונה בתפילה היא שימת לב לכך שהדברים נאמרים למישהו המקשיב להם!

כאשר הרמב"ם בהלכות תפילה מגדיר מהי כוונת התפילה, אין הוא מזכיר כלל את הבנת המילים, אלא אך ורק את העמידה לפני ה': "כיצד היא הכוונה... יראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה" (פ"ד סט"ז). אף הגמרא בברכות שם מוסיפה בדין כוונה בתפילה עוד מילה אחת: "המתפלל צריך שיכוון ליבו לשמים". זו הכוונה הפשוטה, היסודית והנצרכת ביותר בתפילה - כוונת הלב לשמים. ההגדרה הבסיסית של תפילה היא הדיבור אל ה'. כמובן שהכוונה במילים היא חלק בלתי נפרד מהתפילה, שהרי אדם המדבר אל מישהו, ומקדיש לשיחה את תשומת ליבו - ודאי מודע לדברים שהוא אומר. אך אין כאן התבוננות במילים בפני עצמן, אלא ריכוז בשיחה המתנהלת עם העומד מולו.^א

לכאורה, דברים אלו פשוטים וברורים ולא היו צריכים להאמר כלל. אך ככל שהדבר נשמע מוזר, ניתן לראות היום בני תורה יקרים שכל תפילתם היא מעין תרגומי מילים, משל היתה התפילה שיעור בהבנת הנקרא. לעיתים

^א. וראה בסנהדרין (כב.): "המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו", ובברכות (כח.): "וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים".

(על מנת להעמיד דברים על דיוקם, נביא כאן את דבריו הידועים של הגר"ח מבריסק בענין זה. הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"ד ה"א) כתב שכוונת הלב היא אחד הדברים המעכבים את התפילה, ושם הט"ו ביאר מהי הכוונה, "שיפנה את ליבו מכל המחשבות" וכו'. ומשמע מסתימת לשונו שכוונה זו מעכבת בכל התפילה. והקשה על כך הגר"ח שם, שבפ"י ה"א כתב הרמב"ם שבדיעבד די אם כיון בברכה ראשונה. ותיירץ שיש שני סוגי כוונות בתפילה, אחת שצריך לכוון בפירוש התבות, ובוזה די בדיעבד אם כיון בברכה ראשונה, והשניה שצריך לכוון שהוא עומד לפני ה', ובלא זה אין כאן מעשה תפילה כלל אלא הרי הוא כמתעסק, וכוונה זו מעכבת בכל התפילה. ולשיטתו נמצא שהמסיע דעתו לדבר אחר באמצע התפילה צריך לחזור ולהתפלל. אכן כתב החזו"א בגליונות שם שזהו דבר שאי אפשר, אלא ודאי כל העומד להתפלל אף אם מהרהר בדבר אחר יש בו ידיעה קלושה שהוא עומד לפני המלך, ובדיעבד די בדיעה זו. וראה שם שיישב את דעת הרמב"ם באופן אחר. ומכל מקום מדברי שניהם למדנו, שמהות התפילה היא העמידה לפני המלך, ואם כן כוונה בפירוש המילים בדרך של עיון בהן כשלעצמן, ודאי אינה לכתחילה).